

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

644 פ"ק פסח חוקת תשס"ה שנה י"ג ט"ו
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: חידושים בענין חטא מי מריבה

להמתיק את הדינים ולהמשיך את הרחמים שנאמר "וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות" (שמואל א' ל, ג - ד) ואחר כך הם רדפו אחרי העמלקי והצליחו להציל את הכל כפי שנאמר "ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד: ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשקל ועד כל אשר לקחו להם הפל השיב דוד" (שם, יח - ט).

אומר השל"ה הקדוש (מסכת תענית, מטות מסעי): כי נבוכדנצר הרשע ידע את מעלתו וכוחו של הדמעות המסוגלות למתק את הדינים לכן מנע מהשבויים היהודים להתפלל כדי שלא יבואו לידי דמעה. ורק כאשר הגיעו לנהר פרת וכבר לא היה בידם לחזור, הוא נתן להם רשות לבכות שנאמר: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון".

כתב בספר 'מעבר יבק' (מאמר שפת אמת פרק י"ב): כך עשה גם ה' בעת שנחרב בית המקדש שהוא היה כביכול בוכה. עד שמלאך מט"ט אמר לו "אני אבכה ולא אתה תבכה!" אמר לו ה' "אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו אכנס למקום שאין לך רשות להיכנס ואבכה!" שנאמר "ואם לא תשמעוהו במסכתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמע תדמע ותדר עיני דמעה כי נשבה עדר ה'" (ירמיה יג, יז) (עי' פתיחה למדרש 'איכה רבה' אות כד).

וכך לימד ה' את ישראל: "ואמרת אליהם את הדבר הזה תרדנה עיני דמעה לילה ויום ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולדת בית עמי מכה נחלה מאד" (ירמיה י"ד, יז) כלומר שצריך לבכות ולהוריד דמעות יומם ולילה כדי למתק את הדין על ידי הבכיה.

לפי זה יש לפרש פירוש חדש מהו שנאמר: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון". ולכאורה מה מילת "גם" באה ללמד?

אלא על ידי שהקב"ה בכה למעלה עורר את ישראל לבכות למטה והחלו גם הם לבכות.

והנה איתא בתענית (ט): שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל אלו הן: משה ואהרן ומרים. ושלש מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הן: באר וענן ומן. באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. ע"כ.

ויש לתת טעם מדוע כל אחד נתן מה שנתן, כי משה רבינו שהיה מנהיגם של ישראל והוציאם ממצרים, הוצרך גם לכלכל אותם במדבר ולהביא להם אוכל, לפיכך הוא זה שהוריד את המן. אהרן הכהן שקיבל את בגדי הכהונה "לכבוד ולתפארת", דרש כי לא רק עבורו יהיו הבגדים לכבוד ולתפארת אלא יזכו לכך כל ישראל. ולכן נתן להם את ענני הכבוד שהיו מכבסים ומגהצים את בגדיהם.

"ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם. ולא היה מים לעדה ויסקהו על משה ועל אהרן".

בספר "מנחה בלולה" כתב: לפי שלא הזילו עיניהם דמעות על פטירת מרים, נמנע מהם המים, מדה כנגד מדה.

ונראה לבאר מדוע נחסרו המים לישראל כעונש על כך שלא הורידו דמעות על פטירת מרים בהקדם:

האר"י הקדוש כותב בליקוטי ש"ס (ברכות לב): שכאשר אדם מוריד דמעות הוא גורם בזה למיתוק הדינים ולהוצאת הדינים כביכול. ולדינים הללו רומזת האדמימות שבעיניי בזמן הבכי.

וכן כותב רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (ח"א דרוש ה') בענין החשיבות לבכות בזמן תקיעת השופר ביום ראש השנה: "אמנם במה להוריד מי עליון בשופר, הוא בבכי גדול להוריד כנחל דמעה, כי אין לך שובר כחו של דינים אלא בבכי".

ובזה ביאר הרמ"ד וואלי ע"ה (פרשת חיי שרה) את דברי הגמרא בשבת (קה): במעלת המוריד דמעות על אדם כשר שנפטר, כי בבכי הוא ממתיק את הדינים מעל הנפטר. ולכן נאמר אצל אברהם אבינו: "ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לקפד לשרה ולבכתה" בשביל למתק את הדינים מעליה.

כמו כן כותב הרמ"ד וואלי (על ספר שמואל א') שכך היה כאשר נחש העמוני' עלה להילחם בתושבי יבש גלעד לאחר המלכת שאול המלך. אנשי יבש גלעד ביקשו לכרות ברית עם נחש העמוני' ולעבוד אותו, אך הוא הסכים רק בתנאי שכל אחד מהם יכרות את העין הימנית, כפי שנאמר "ויאמר אליהם נחש העמוני' בזאת אכרת לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתינה חרפה על כל ישראל" (שמואל א' יא, ב).

וכאשר באו שליחים וסיפרו לעם את דרישתו של נחש העמוני', החל העם מיד לבכות בכי גדול כיון שרצו למתק את מידת הדין המתוחה על ידי דמעותיהם שנאמר "ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וישאו כל העם את קולם ויבכו" (שמואל א' יא, ד).

ומבאר בזה: כך היה גם עם אנשיו של דוד המלך, שכאשר חזרו דוד המלך ולוחמיו אל עירם צקלג שהיתה נמצאת בארץ הפלשתים, הם גילו כי העם העמלקי פשט על העיר ושרף אותה ולקח את נשותיהם בניהם ובנותיהם בשבי שנאמר "ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו" (שמואל א' ל, א). אז דוד המלך וכל לוחמיו הגיבורים בכו מיד 'בכי גדול' על מנת

ומרים לשון מרירות, היא ממתיקה את הדינים ולכן היא הביאה מים לישראל כי 'מים' הם בחינת 'חסד'.

וממילא כאשר ישראל לא הורידו דמעות על מרים, לא עשו בזה מיתוק הדינים, ומיד שלטה בהן מידת הדין ולא קיבלו מים מהבאר שהם בחינת חסד.

"וְלִמָּה הִבָּאתֶם אֶת קֶהֱל ה' אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנִי וְבְעִירְנִי".

וצריך להבין מדוע הדגישו ישראל אף את הבהמות הזקוקות לשותות.

ונראה לומר על פי המדרש (ויק"ר לב) המביא מעשה עם אלכסנדר מוקדון, מלך יוון, הלך למדינת אפריקה. יצאו והקבילו פניו בתפוחים של זהב ורימונים של זהב ולחם מזהב. אמר להם, וכי זהב אוכלים בארצכם? אמרו לו, וכי לא היה לך לחם ומזון בארץ שבאת אלינו? אמר להם, לא עושרכם באתי לראות, אלא כיצד אתם דנים.

כשישב אצלם באו שני אנשים לפני המלך. אחד אמר קניתי מאדם זה חורבה וגרפתיה ומצאתי אוצר, ואמרתי לו קח אוצרך, כי חורבה קניתי והאוצר לא קניתי. האחר שכנגדו אמר, כשם שאתה מתיירא מעונש גזל כך אני, ומכרתי לך החורבה וכל מה שיש בתוכה. קרא המלך לאחד מהם ואמר לו, יש לך בו זכר?

אמר לו - הן. קרא לשני ואמר לו: יש לך בת? אמר לו - הן. ציווה המלך שיינשאו ילדיהם זה לזה וייהנו מהאוצר יחדיו. התחיל אלכסנדר מוקדון לתמוה. אמר לו המלך, וכי לא דנתי יפה? אמר לו - כן. אמר לו המלך, אילו היה דין זה בארצכם מה הייתם עושים? אמר לו אלכסנדר, הורגים את זה ואת זה ולוקחים את האוצר לבית המלך. אמר לו המלך, האם השמש זורחת בארצכם?

אמר לו - הן. האם הגשם יורד בארצכם? אמר לו - הן. האם יש בארצכם בהמה דקה? אמר לו - הן. אמר לו המלך, תיפח רוחו של אותו האיש [תיפח רוחך] שלא בזכותכם השמש זורחת עליכם, אלא בזכות הבהמה הדקה אתם ניצולים. ועל זה נאמר (תהילים לו, ז): "אדם ובהמה תושיע ה'" - אדם בזכות בהמה תושיע ה'.

לפי זה יש לומר כי עם ישראל הזכירו את בעלי החיים, כי חששו שמא אינם ראויים מצד עצמם שיביאו להם מים, אזי יחוסו עליהם בזכות הבהמות.

עוד יש לתרץ בהקדם:

יעקב אבינו אמר ללבן: "כִּי מַעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לִפְנֵי וַיִּפְרֹץ לְרֹב וַיִּבְרָךְ ה' אֶתְךָ לְגַלְגָּל וַעֲתָה מִתִּי אֶעֱשֶׂה גַם אֲנִי לְבֵיתִי".

ומפרש במדרש (בר"ר עג ו) כמה מעט היו צאן לבן לפני שבא יעקב: "שבעים נפש, נאמר כאן מעט ונאמר להלן מעט, במתי מעט, מה להלן שבעים, בשבעים נפש, אף כאן שבעים".

אחר כך מבואר במדרש (שם עג ח) על הפסוק (ויצא ל', מ"א): "ויפרוץ האיש מאד מאד" - כמה צאן היו לו? ששים רבוא עדרי צאן".

מפרש ה"יפה תואר" שנלמד בגזירה שוה, נאמר כאן: "מאד מאד", ונאמר במצרים (שמות א', ז): "ויעצמו במאד מאד", מה שם היו ששים רבוא אף כאן היו ששים רבוא.

ובביאור "נזר הקודש" למקובל האלקי רבי יחיאל מיכל מגלונא זצ"ל על המדרש (בר"ר עג ו) מבאר, כי מה שנעשה יעקב רועה צאן אצל לבן, הוא משום שנשמות ישראל שנפגמו בחטא עץ הדעת התגלגלו בצאן לבן, ולכן בא יעקב שופריה דאדם הראשון והתעסק עמהם לתקנם, עד שנתגלגלו בתוך בני ישראל במצרים.

לפי זה אומר ה"נזר הקודש" בלשון קדשו: "ולפיכך התחכם יעקב בכמה מיני תחבולות שונות, בהצגות המקלות בדמיון עקודים נקודים וברודים, כדי להמשיך אצלו כח הצאן, שאותו צדיק לא עשה כן עבור חמדת ממון חס ושלום, אלא כל מגמתו וחפצו בזה היה רק להמשיך הצאן תחת רשותו רשות הקדושה, ומאז עלו אחר כך

למדרגת אדם... ועליהם נאמר (יחזקאל ל"ד, ל"א) 'ואתן צאני צאן מרעייתי אדם אתם', כלומר שעלו ממדרגת הצאן למדרגת האדם".

ובדרך זו ביאר בספה"ק קדושת לוי (פרשת ויצא) את הפסוק "ורחל באה עם הצאן", שבאה עם הצאן קדשים שהם נשמות ישראל.

כמו כן כתב החיד"א בספרו דבש לפי (מערכת צ אות ט"ו): צאן לבן היו נשמות ישראל וטרח יעקב עד שמשך כל כח לבן אצלו. ולבן היה רוצה להחזיר ליעקב ליקח הצאן ופתחו לתת לו עושר ואם ח"ו היה חוזר נאבד העולם. הרב נזר הקדש פ' ויצא. עכ"ל.

ועוד כתב בדבש לפי (מערכת ל' אות י"ד) לבאר על פי זה מה שמצינו שיעקב אבינו התחכם וייחס את הצאן בתחבולות שונות באמצעות הצגת המקלות לעיני הצאן כאשר היה בהם שלושה גוונים "מִקֵּל לְבָנָה לַח וְלֹז וְעֶרְמוֹן" (בראשית ל, לו) וז"ל: לח ולוז וערמון אפשר דסופי תיבות גימטריא אדנ"י. והכוונה שלא יקשה איך יעקב אבינו ע"ה עשה כזאת, לזה רמז דע"פ הדיבור היה כמש"ל ולכן סופי תיבות: גימטריא אדנ"י, דברשות עשה כי צאן לבן היו נשמות ישראל ובה הוציאם לאור... ולכן ראשי תיבות: לח ולוז וערמון גימט' מ"ב, כי כל מ"ב להעלות... כי כל הנסים והנפלאות הם ע"י שם מ"ב וזהו לעושה נפלאות גדולות לבד"ו גימטריא מ"ב. ע"כ.

על פי זה יש לבאר מהו שנאמר כאשר יעקב אבינו שלח מנחה לעשו אחיו כדי לרצותו נאמר: "וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו". וצריך ביאור מהו "מן הבא בידו".

אלא כתב החיד"א בספר מדבר קדמות (מערכת י', אות כ"א): יעקב אבינו ע"ה, המנחה ששלח לעשו כל מקנה הצאן והבקר היו פסולים ובעלי מומין, ומקנה הצאן היו ת' וארבעים והוא תיבת מת, וסך כל הבהמות הטהורות והטמאות הם תק"ן, נת'ק לראשו של עשו. מר זקני הרב עין הקורא נהר מ"ח, ע"ש באריכות. ע"כ.

עוד מצינו שכתב בספה"ק חקל יצחק (פרשת ויצא): על ידי שאדם נוגע בחפץ הוא משפיע עליו לטובה או לרעה. שצדיקים במישוש ידיהם המשיכו קדושה. לעומת הרשעים שבנגיעתם ממשיכים טומאה וקלקול.

לכן כאשר לבן רדף אחרי יעקב בטענה כי גנבו לו את התרפים, אמר לו יעקב "הֲכֵר לְךָ מָה עָמְדִי וְקַח לְךָ" (ויצא ל"א, ל"ב) כלומר שציווה כי יכיר בעיניו בלבד מה שייך לו אבל יזהר לא לגעת בידיו הטמאות ברכוש. אולם לבן לא שמע בקולו שנאמר "וַיִּמָּשֶׁשׁ לָבָן אֶת כָּל הָאֱהָל וְלֹא מָצָא" (שם פסוק ל"ד), ועל ידי שלבן מישש בידיו גם את הצאן, הוא גרם להם לקלקול כזה שלא יוכלו להיתקן על ידי יעקב אבינו.

ועל כך חרה ליעקב מאוד והוא אמר ללבן "מָה פָּשַׁעִי מָה חָטָאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרַי: כִּי מִשְׁשֶׁתְּ אֶת כָּל כְּלִי מִה מְצָאתָ מִכָּל כְּלִי בֵיתְךָ" (שם פסוקים ל"ו ל"ז), "כִּי מִשְׁשֶׁתְּ אֶת כָּל כְּלִי" - כלומר "מדוע מיששת את כל כלי בידך הטמאות וגרמת קלקול לנשמות ישראל, עכ"ל.

לפי זה יש לומר מהו "מן הבא בידו" שיעקב אבינו מישש לראות איזה צאן נפגם בנגיעתו של לבן, ואותם הוא שלח לעשו, ואולי יש לומר שאלו הנשמות שעם ישראל איבד אותם והם כפרו ועזבו את הדת.

וכתב בספר לב אריה (פרשת שמות אות י'), כמו שהיו נשמות ישראל חבויות בתוך צאן לבן, כך היו גם נשמות קדושות חבויות בצאן יתרו והיה צריך להוציא אותן משם לכן משה רבינו ברח דווקא למדין, על מנת להוציא את הנשמות המוגלגלות משם. והוא היה רועה של צאן יתרו במשך ארבעים שנה כמו משך הזמן שהנהיג את עם ישראל במדבר, ובזמן הזה חית השדה לא טרפה את הצאן והם היו פרים ורבים (כמבואר בילקוט שמעוני פרשת שמות רמז קע"ג, ובפרקי דרבי אליעזר פרק מ'). דבר זה היה בדומה ליעקב אבינו שכל צאנו של לבן היה נשמר בידו. וכשם שיעקב אבינו ראה בתחילה את הצאן ונכמרו רחמיו על הנשמות הקדושות שבתוכם והשקה אותם, כך גם אצל משה רבינו כשראה את צאן יתרו נכמרו רחמיו על נשמות

ישראל שבתוכם והוא השקה אותם שנאמר "ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: ויבאו הרעים ויגרשו ויקם משה ויושען וישק את צאנם" (שמות ב, טז – יז).

על פי זה יש לומר כי אף הבהמות של עם ישראל בדור המדבר, היתה מעלתן גבוהה והיו מגלגלות בהן נשמות של הדורות הבאים. וא"כ שפיר הצטערו על אבדן הבהמות.

מפרש רש"י את סדר הדברים של החטא של מי מריבה:

מתחילה אמר הקב"ה למשה: "ודברתם אל הסלע", בדיבור ולא בהכאה, ומה שאמר אל "הסלע" באות ה' הידיעה, נתכוון שידבר דוקא אל הסלע הידוע שהיה פעם בארה של מרים, ומשנסתלק הבאר מים נשאר רק סלע, "ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע", ויבקשו משה ואהרן לדבר אל הסלע שהיה בארה של מרים.

אולם הם לא הכירוהו כי כשנסתלק ממנו הבאר מים הלך וישב לו בין שאר הסלעים, וכאשר ראו ישראל שהם מחפשים דוקא את הסלע בארה של מרים, אמרו עם ישראל למשה ואהרן: מה לכם לחפש דוקא את הסלע ההוא, הוציאו לנו מים מאיזה סלע שרק יהיה, "ויאמר להם משה, "שמעו נא המורים", שוטים המורים את מוריהם, "המן הסלע הזה", שלא נצטוונו עליו, "נוציא לכם מים".

והנה בתוך כך ראו משה ואהרן איזה סלע, וחשבו עליו בטעות שהיה בארה של מרים, וידברו אליו כפי שנצטוו שיתן מים לישראל, אולם הסלע לא נתן להם מים כי לא היה בארה של מרים שהיה צריך לתת להם מים, וכאשר ראו משה ואהרן שהסלע לא נתן מים, חשבו בליבם שמא צריך להכותו כמו שציוה הקב"ה למשה ברפידים (שמות יז 1): "הכית בצור", ואכן עשה כך: "וירם משה את ידו" - להכות את הסלע.

אולם באותו רגע קרה דבר פלא, שנזדמן לו הסלע שהיה בארה של מרים, "ויק את הסלע במטה", ולא הוציא הסלע רק טיפין טיפין, משום שהקב"ה ציוה שידברו אליו ולא שיכהו, וכאשר ראה משה שאינו נותן מימיו הכה את הסלע שנית, "ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירו". זהו ביאור פרשת מי מריבה לפי פירש רש"י.

נמצא לפי רש"י שמשה ואהרן היו אנוסים לגמרי שהרי בהתחלה הם באמת דיברו אל הסלע כמו שה' ציוה אותם רק הם טעו ודיברו אל הסלע הלוא נכון, שחשבו בטעות שהיה בארה של מרים, וכשלא הוציא מים חשבו שצריך להכותו, וכאשר הרים משה את ידו להכותו, נזדמן לשם כמעט בדרך נס הסלע שהיה בארה של מים וקיבל את ההכאה, ולא נתן רק טיפין טיפין של מים, כי משה נצטווה לדבר אליו ולא להכותו, ואז היכהו משה שנית ונתן מימיו בשפע, נמצא כי משה ואהרן נכשלו באונס גדול ומדוע נענשו.

הרגיש בכך רבינו אליהו מזרחי בפירושו על רש"י, ותיקן על פי מה ששנינו במשנה (אבות פ"ד מ"ה): "אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם".

ונראה ליישב שאלה זו בהקדם שאלה נוספת שלכאורה מצינו סתירה בדברי רש"י בענין מה היה חטאם של משה ואהרן שבעקבות זה אל נכנסו לארץ ישראל.

שאם בחומש פירש כי החטא היה מחמת שהיכו את הסלע ולא דיברו אליו, הרי שבמסכת סנהדרין כתב שהעונש היה על שאמרו על עם ישראל: "שמעו נא המורים".

מובא במסכת סנהדרין (קא:): דאמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב "הִמָּה מִי מְרִיבָהּ", שראו איצטגוניי פרעה וטעו, ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה, אמר (שמות א, כב) "כל הן הילוד היאורה תשליכוהו" והן לא ידעו שעל עסקי מי מריבה לוקה.

מסביר רש"י: על מי מריבה. שבעוון שאמר "שמעו נא המורים" נענש ולא נכנס לארץ ישראל.

וכבר עמד בזה המהרש"א (סוטה יב:) שדברי רש"י סותרים מה היו סיבת חטאו של משה רבנו.

והרא"ם (כ, יב) כותב: דלאו דווקא נקט רש"י שם "שמעו נא המורים", אלא נקט רישא דקרא, וסמך אסיפא דקרא. וגם מפני שכאשר אמרו "שמעו נא המורים" התחיל החטא, שאלמלא לא כעסו לא באו לכלל טעות, כמו שפירש רש"י בפרשת מטות (להלן לא, כא) אצל "ויקצוף אלעזר על פקודי החיל".

וכך כותב הרמב"ם (שמונה פרקים פרק ד) שחטאם היה בכך שאמרו לישראל "שמעו נא המורים" וז"ל: ואתה יודע, כי אדון הראשונים והאחרונים, משה רבנו, כבר אמר אליו השם יתברך (במדבר כ יב) "וְעַן לֹא הֶאֱמַנְתָּם בִּי לְהִקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִכְן לֹא תִבְיֹאוּ אֶת הַקֹּהֶל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם. הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם". וחטאו, עליו השלום, הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המידות, והוא הסבלנות, כאשר נטה לצד הרגזנות באמרו "שמעו נא המורים", דקדק עליו השם יתברך, שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס. ע"כ.

ונראה ליישב ולשלב את שני הפירושים של רש"י, כי מצינו בפסחים (טו:) בגנות מידת הכעס, שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו. כשר משה רבינו כעס ואמר "שמעו נא המורים" גרם בזה שנסתקה ממנו הסייעתא מן שמיא, ולכן נזדמן לו הסלע לא נכון, ולא הוציא מים מחמת דיבורו והוצרך להכות.

נמצא כי אם לא היה כועס ואומר "שמעו נא המורים", היה זוכה כי היה מגיע הסלע הנכון והיה יוצא מים על ידי דיבורו.

נמצא כי שני הפירושים יחדיו נכונים ומתורץ הסתירה בדברי רש"י.

מעתה יש ליישב השאלה הראשונה מדוע נענש משה שהיכה בסלע ואל דיבר, הראי אנוס הוא כי דיבר בתחילה ונזדמן לו הסלע לא נכון ולא הוציא מים.

אולם משה רבינו הוא הגורם שנזדמן הסלע הלוא נכון, בזה שכעס על עם ישראל ואמר "שמעו נא המורים" וראוי לעונש.

נראה לומר ביאור חדש בענין מדוע בחר משה רבינו להכות בסלע ולא לדבר כי ידע מראש כי מחמת המכה לא יוציא הסלע מים ורצה בכך.

וזאת על פי יסוד גדול שכתב הגה"ק ממונקאטש בדברי תורה (מהד"ק, אות ס"ז) וז"ל: בברכות (י:) 'בימים ההם חלה חזקיהו למות, ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צבאות צו לביתך, כי מת אתה ולא תחיה' וגו' (מלכים ב, כ, א; ישעיה לח, א) מאי 'כי מת אתה ולא תחיה'? מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא וכו', אמר ליה השתא הב לי ברתך וכו'. אמר ליה: כבר נגזרה עליך גזירה, אמר ליה: בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וכו', עכ"ל הגמרא.

וישתומם כל עובר על הפלא הזאת, דהא באמת חזקיהו הבריא אח"כ מחליו והוליד בנים ובני בנים, ואיך ציוה הש"ת לומר לו שכבר נגזר עליו שימות ולא יהא לו חלק לעוה"ב? וגם כיון שהיתה גזירת ה' לישעיה לומר כן לחזקיהו כמו שנאמר 'כה אמר ה' צבאות וגו' "א"כ היה מוכרח לילך בשליחות זו שלא יהיה כובש נבואתו (ראה סנהדרין פט).

אולם יובן הענין, על פי מה ששמעתי מאבותי הקדושים זי"ע, עובדא הוה אצל הרה"ק מה"ר אריה ליב זי"ע הנקרא בפי העולם שפאלער זייד"ע, כי היתה אלמנה אחת בשכנותו עם שתי בנותיה, ובעלה המנוח היה ירא אלקים מוחזק וחשוב בעיני העדה, כי על כן גם לאחר מותו החזיקו ביד אלמנתו, שקנו אצלה מי דבש (מע"ד), אשר על ידי זה תהיה היכולת בידה להשיא שתי בנותיה הבתולות שהגיעו לפרקן.

ויהי היום וחלתה האלמנה מחלה מסוכנת, והגיעה עד שערי מות, ובנותיה הלכו לדפוק לבית הרה"ק מוה"ר ליב הנ"ל לבקש

רחמים בעד אמם בידעם כי אם ח"ו תמות אז בטל המסחר הנ"ל ויצטרכו המה להיות מחזרות על הפתחים, או להשכיר את עצמן לשפחות, כי מי יסדך את עצמו עם יתומות ואומללות בלי משען ומשענה, ובעת אשר אמם היתה גוססת והתקבצו כבר ליציאת נשמתה, רצו המה בנותיה לבית שכנם האדמו"ר הנ"ל, לעורר רחמים בבכי נורא, עוד בה נשמתה, יקוו לרפואתה.

ויען להם הרה"ק: שיביאו לו מדה עם מי דבש שלהם, וילכו בזה על בית החיים, על קבר אביהם המנוח הנ"ל, ויאמרו לו, כי שלח לו זה לכבוד האורח שיהיה לו בקרוב היינו אמם (שתמות).

ובשמעם הדברים האלו נתעלפו מרוב צערן ונפלו לארץ, עד שהוכרחו להקיצם ולהחיותם במים קרים.

ויאמר להם הרב: לכו לביתכם כי כבר הוטב לאמכם ותתרפא לגמרי בעזר הש"ת. וכן היה, כי באותו רגע החלו לראות בחולנית הגוססת סימני הטבה, ומרגע לרגע הוטב מצבה ושבה לאיתנה בקרוב, ותהי לאות ולפלא.

אנשי ביתו של האדמו"ר בשמעם הדברים שהגיד לאותן בנות התפלאו מאוד היתכן בגדר האנושי לבשר בשורה רעה ומרה כזה להם בעת צר להם שיגיע ללבם ונפשם כאשר היה, שנפלו לארץ בחולשתם כנזכר. וכאשר הלכו הבנות לביתם מבשורת הטבת אמם, הגיד להם הרב לאנשי ביתו: אל תתפלאו על המחזה האיום הזה, כי הן אמת האשה האלמנה היא אשה צנועה ויראת ה', כאשר יחזקה באמת, אולם בנותיה אין תוכם כבדם, ומפני חטאיהן נגזר הדין רח"ל על אמם, אך בראותי גודל הצרה שיגיע מזה, אמרתי להם הבשורה הזאת שילכו להגיד על קבר אביהם כנזכר, ועי"ז נפלו לארץ והרגישו כבר בלבם טעם מיתת אמם רח"ל, ועל ידי זה כבר קיבלו העונש ומיד נתרפאה אמם.

על דרך זה יש לפרש, כי כאשר בא הנביא ישעיה בשם ה' לומר לחזקיה המלך, לאשר נתעורר עליו מידת הדין על שלא עסק בפריה ורביה, וסביביו נשערה מאוד ומידת הדין אינה חוזרת בריקניא כנודע, לכך ציווה הש"ת שיאמר לו הנביא 'כי מת אתה' בעולם הזה 'ולא תחיה' לעוה"ב, ואז נצטער חזקיהו כ"כ עד שהרגיש זה בנפשו ונגע עד לבבו, ויסב פניו ויבך בכי גדול ממרירות לבו, ומתוך כך נחשב לו שכבר נתקיים הגזר דין ע"י ששמעו הבשורה הזאת, ושוב היה אפשר להוסיף שנים.

וזהו שאמר חזקיה לישעיה: 'כלה נבואתך וצא' וכו', היינו שלאשר מקובל מבית אבי אבא שאל יאש עצמו מן הרחמים, ובהכרח שהנבואה היה רק כדי להפחידני בבשורה הזאת, כדי שבכך אקבל עונשי, א"כ עתה 'כלה נבואתך וצא', כי כבר יצאת ידי חובתך ונגמר נבואתך ותועלת פעולתך בזה, [ויש כע"ז בש"ס ברכות (נה).] 'חלמא בישא עציבותיה מסתייא', ופרש"י (ד"ה עציבותיה) מה שאדם מתעצב עליו מבטל החלום, עכ"ל.

וכתב עוד להלן (מהדורא רביעאה, אות ז') וז"ל שם: במתניתין ברכות (לד:) ברבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר: זה חי וזה מת, אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. ונודע הפליאה, דתינח כאשר ראה שחולה זה יחיה הגיד בשורה טובה, אבל לבשר בשורה רעה ח"ו כי 'זה מת' לקרובי החולה, היתכן כזאת לומר על התנא הקדוש רבי חנינא בן דוסא.

ויש לפרש על פי מה שכתבנו בדברי תורה (מהד"ק, אות ס"ז) בשם הרה"ק מוה"ר לייב ז"ע הנקרא שפאלער זי"ד"ע, במה שהגיד לבנות אשה אחת מסוכנת בשכינותו וכו', על דרך זה "ל בהא דרבי חנינא בן דוסא דעשה כן בחכמת קדושתו, כי ראה ברוה"ק, דמי שלא היה עליו מתוח מידת הדין הגיד לו מיד הבשורה טובה 'זה חי', ולמי שהיה עליו קטרוג ומידת הדין רח"ל ונגזר דינו ח"ו בשביל עוון בניו או בני ביתו ומשפחתו, אז הגיד להם 'זה מת', כדי שיצטערו עד דכדוכה של נפש וירגישו ממש כאילו כבר מת קרובם האהוב, שהרי ידעו כי ברוח הקודש נאמרו דבריו וכן יהיה, ועל ידי זה כבר קיבלו בני ביתם עונשם ושוב היה יכול להמתיק הדין שיתרפא החולה וכו' ע"ש.

ושלישית הוסיף (מהדורא ד', אות כ"ח), בהא דאיתא במסכת ראש השנה (יז.) רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה, חזייה דחליש ליה עלמא, אמר להו צביתו ליה זוודתא (פרש"י הכינו לו צדה לדרך, מהו צידת המתים תכריכין), לסוף איתפח (נתרפא), הוה מיכסף רב פפא למיחזייה. אמרו ליה: מה חזית? אמר להו: אין הכי הוה (מיתה נקנסה עלי). ואמר להו הקב"ה: הואיל ולא מוקים במיליה לא תקומו בהדיה, שנא' (מיכה ז, יח) נושא עוון ועובר על פשע, למי נושא עוון למי שעובר על פשע.

והנה מדוע רב פפא אמר להם דברים קשים כאלה שיכינו לו תכריכים ובפרט שדברים אלו כאלו יכולים לגרום לחולה שתיטרף דעתו, וגם הלא נאמר (ברכות יט, שם ס; כתובות ח:) "אל תפתח פה לשטן".

אמנם לפי מה שפירשנו למה הגיד ישעיה הנביא לחזקיהו המלך להפחידו ולצערו, י"ל גם בכאן בדרך זה, ובדבריו שם הביא מה ששמע מיו"ח של הגה"ק היהודי מפרשיסחא זי"ע, כי בנו של היהודי הקדוש הוא הרה"ק מורינא אשר ז"ל אבד"ק פאריסוב, בהיותו נער פחות מבן י"ג היה חולה מסוכן רח"ל, עד כי עמדו עליו בשעת יציאת נשמה, ואנשי החברה קדישא המוחזקים למבינים אמרו שכבר מת ויכסוהו, ועל כן היהודי הקדוש אביו קרע כדין תורה ובירך ברכת דיין אמת בשם ומלכות. אח"כ ראוהו מאנשי החברה קדישא העומדים עליו כי עוד נשמתו בו וידפק בו לבו קצת, ואמרו זאת לאביו ואמר היהודי הקדוש ופתח בתפילה לאביו שבשמים: 'רבש"ע, הן בני זה עדיין אינו בר מצוה ובר חיובא, מכל שכן בר עונשין, אך זאת היה בחטאי וכיון שכבר קיבלתי עונשי שכבר ברכתי בשם ומלכות וקרעתי רח"ל על כן נתייאשתי בודאי, וכיון שקיבלתי צערי לגמרי מזה ובני עדיין חי, על כן רחם עליו כנ"ל החיהו ותרפאהו, וכן היה ושב רוחו ונתחזק ונתרפא, וגידלו והוליד בנים ובני בנים כנ"ל.

וי"ל כי רב פפא השתמש בתחבולה זו כשראה שנמתח הדין ורב הונא בריה דרב יהושע נמצא בסכנה גדולה, או אז התחכם רב פפא להמתיק הדין על ידי שהגיד לאביו שיכינו תכריכים כי כבר נגזרה הגזירה, ובכך כבר נתייאש אביו והרגיש הצער בשלימות עד שנחשב כאילו כבר נתקיים הדין, ואח"כ היה יכול לבקש עליו רחמים וכאמור, ע"ש.

לפי יסוד זה יש לומר, כי גם משה רבינו רצה לכפר על בני ישראל שנענשו שנלקח מהם המים, לכן היכה בסלע, על אף שידע שלא יצא מים, ובזה יצטערו עם ישראל מהחשש והפחד שלא יהיה להם מים לשתות במדבר, ומחמת הצער הזה כבר נתכפר להם ויזכו לקבל שפע של מים.

ביאור חדש מדוע בחר משה רבינו להכו את הסלע בהקדם קושיה שהקשה הגאון רבי שלמה קלוגר ע"ה בספר החיים, כיצד נהנו עם ישראל במדבר מבארה של מרים ומהמ, הרי מבואר בגמרא בתענית (כא: כד.) דאסור להנות ממעשה נסים, דאיתא בגמרא: "אלעזר איש בירתא, כד הוו חזו ליה גבאי צדקה הוו טשו (-) "היו מתחבאים". רש"י מיניה, דכל מאי דהוה גביה יהיב להו, יומא חד הוו סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה, חזיוהו גבאי צדקה, טשו מיניה, אזל ורהט בתרייהו, אמר להו, אשבעתיכו במאי עסקיתו, אמרו ליה, ביתום ויתומה (-לזווג זה לזו"), אמר להו, העבודה (-שבועה") שהן קודמין לבתי, שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו, פש ליה חד זוזא זבן ליה חטיי ואסיק, שדייה באכלבא (-אוצר של חטים"), אתאי דביתוהו, אמרה לה לברתיה, מאי אייתי אבוק, אמרה לה: כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה, אתיא למיתפח בבא דאכלבא, חזת אכלבא דמליא חטיי, וקא נפקא בצינורא דדשא ולא מיפתח בבא מחיטי, אזלא ברתייה לבי מדרשא, אמרה ליה: בוא וראה מה עשה לך אוהבך (-הקב"ה), אמר לה: העבודה, הרי הן הקדש עליך, ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל". וכתב רש"י: "משום דמעשה נסים הוא, ואסור לאדם להנות ממעשה נסים, כדאמר לעיל (כ:) 'ואם עושין לו נס - מנכין לו מזכיותיו'".

ואם יש איסור ליהנות ממעשה ניסים כיצד נהנו ישראל ממי
הבאר ומהמן?

ומוכיח המהרש"ק מכוח זה דכל האיסור הוא מדרבנן, ולא
התחדש עדיין בזמן שעם ישראל היו במדבר.

אולם יעויין בשדי חמד (מערכות האלף אות פ"ז) דהקשה עליו
דמבואר בט"ז (א"ח סי' תקפ"ז) יסוד גדול בגזירות חכמים, דדבר
שהיתרו מפורש מהתורה אין לחז"ל כוח לאוסרו, ואין לך דבר
שמפורש בתורה להיתר יותר מבארה של מרים והמן, דעפ"י הגבורה
נהנו מהם?

ומבאר השד"ח עפ"י היד דוד דכל החשש דמנכין מזכויותיו
שייך ביחיד. אמנם ברבים אין חשש זה, לפ"ז נדחה ראיית הגאון
רבי שלמה קלוגר דהאיסור מדרבנן, דשאני עם ישראל במדבר דהו
רבים.

עוד מבאר בשדי חמד דכל האיסור להנות ממעשה ניסים תליא
במחלוקת רב יוסף ואב"י (בשבת נג:) בענין המעשה באחד שמתה
אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס
ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה, והניק את בנו, אמר רב יוסף: בא
וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה, א"ל אב"י: אדרבה כמה
גרוע אדם זה, שנשנתו לו סדרי בראשית.

וביאור מחלוקתם דלרב יוסף שריא להנות ממעשה ניסים
ואדרבה מי שנעשה לו מעשה נס זה מוכיח על גדלותו ששינו את
הטבע בשבילו. ולאב"י אסור להנות ממעשה ניסים ולכן זה שינוי
ממעשה בראשית ומצריך זכויות ולכן מנכין לו מזכויותיו.

ולפ"ז ביאר השד"ח באופן נפלא בשם אבד"ק וואשילקאו את
שני האיכא דאמרי (ברכות ה:) במעשה דרב הונא שהחמיצו לו ארבע
מאות חביות יין על שמנע את שכרו של האריס. וכשפישפש
במעשיו וקיבל על עצמו לתקן מעשיו נחלקו ה'איכא דאמרי' מה
קרה. ש'איכא דאמרי' הראשון - הדר חלא ונעשה חמרא, ו'איכא
דאמרי' השני אייקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא.

ולפלוגתא דלעיל נפלאים הדברים דאיכא דאמרי הראשון סבר
כרב יוסף דשריא להנות ממעשה ניסים לכן נעשה נס ונהפך החומץ
ליין. אבל לאיכא דאמרי סוברים כאב"י שאסור להנות ממעשה
ניסים ואייקר השער אינו מהלך של שינוי טבע.

אלא שמצינו מהלך חדש בזה בדברי רבינו יוסף חיים ז"ע
בספרו 'בן יהוידע' בביאור עובדת רבי חנינא בן דוסא המובאת
בתענית (כה:): "חד בי שמשי חזייה לברתיה דהוות עציבא, אמר לה
בתי למאי עציבת, אמרה ליה, כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של
שמן והדלקתי ממנו אור לשבת, אמר לה, בתי מאי איכפת לך, מי
שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, תנא היה דולק והולך
כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה", ואלו הם דבריו:

"ונראה לי בס"ד דאמרו רז"ל אם עושין לאדם נס מנכין לו
מזכויותיו, ובודאי לפי גודל הנס כן יהיה ניכוי הזכויות יותר, גם ידוע
ששם הו"ה ב"ה פועל למעלה מן הטבע, ומצינו אין הפרש בין דבר
טבעי לדבר שאינו טבעי... אבל שם אלקים הוא פועל בטבע דוקא,
לכן א-להים עולה מספר 'הטבע' וכו'. ובזה תבין הטעם שיש כמה
צדיקים שנעשה להם נסים תמיד שהם הפך הטבע, ולפי הכלל
הנזכר דבנס מנכין מזכויותיו א"כ אפסדו טובא, ואיך יתכן, ברם
הענין הוא, דאותם צדיקים הקב"ה יתנהג עמהם בשם הו"ה, ששם
אין הפרש בין טבע ללא טבע, והכל חשיב כדבר ההווה ורגיל... ולכן
אין מנכין מזכויותם כלום, דאין זה חשוב לגבי דידם נס אלא כדבר
טבעי ורגיל, אבל מה שאמרו 'מנכין מזכויותיו' הוא לאדם שהשפעתו
והנהגתו ע"י אותיות שם אלקים, דאז כל דבר שהוא הפך הטבע
חשוב נס."

וממשיך וכותב: "ולכן בתו של ר' חנינא בן דוסא היתה עצבה,
כי היא ראתה שכבר נעשה הנס שהדליק החומץ, ונעצבה כי אמרה
מי יודע כמה זכויות ינכו לי בעבור נס פלאי כזה, ואמר לה אביה
'מאי אכפת לך', דאצלנו לא יש ניכוי זכות, כי הנהגתו היא ע"י
שם הו"ה ב"ה, ששם אין הפרש בין טבע ללא טבע, כי לגבי דידן 'מי
שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק', שהדלקת החומץ לגבי

דין חשיבה כמו הדלקת השמן, מאחר דהשפעתו והנהגתו היא
באותיות שם הו"ה דוקא, ולא בשם א-להים, ואם כן 'מאי אכפת
לך' ממעשה ניסים הכל שוה".

ובזה יובן מה היה ניסיונו של משה רבנו, ובמה כשל עד שלא
נכנס לארץ ישראל בשל כך.

משה רבינו סבר שכל עוד שמרים הנביאה היתה חיה, בזכותה
ניתן היה לחיות בהנהגה של שם הו"ה ונעשה נס שמהסלע יצא
מים. אבל אחרי פטירתה של מרים כבר עברו להנהגה אחרת של
שם אלקים ואם הוא ידבר עם הסלע ויצא מים, הרי שזה ינקה
לישראל מזכויותיהם, לכן העדיף להשתמש במטה שהוא כבר מיועד
לעשיית ניסים ובזה לא יתנקה לישראל מזכויותיהם.

ובזה טעה משה רבינו כי היה צריך להתבטל לרצון ה' ולציוויו
ולא לשנות אף אם חושב שזה לטובת עם ישראל.

האם רבי אלעזר בן פדת היה תלמידו של רבי יוחנן?

הגמרא ביבמות (צו:) מספרת: רבי אלעזר וסתם רבי אלעזר
בש"ס הוא רבי אלעזר בן פדת ל"כ מרן החיד"א בשם הגדולים (ח"ב
בסדר תנאים ואמוראים אות כ"ז) והוא אמר בבית המדרש הלכה בענין
הלכות יבום שעשו ביאת קטן ביבמות כמאמר בגדול. וזו הלכה
שחידש אותה רבי יוחנן אבל רבי אלעזר לא אמר את זה בשמו של
רבי יוחנן. שמע רבי יוחנן שרבי אלעזר אמר הלכה זו שלא בשמו
והקפיד עליו.

רבי אמי ורבי אסי ניסו להרגיע את רבי יוחנן ואמרו לו הרי
היה מעשה שנחלקו רבי אלעזר ורבי יוסי בהלכות שבת עד שנקרא
ספר תורה בחמתו, ורצו להראות לו בזה שהכעס מביא לידי תקלה
ולכן לא ראוי לכעוס על רבי אלעזר.

שמע זאת רבי יוחנן ועוד יותר הקפיד, ואמר להם, וכי רבי
אלעזר הוא חבר שלי, שם במעשה שהבאתם זה היה ויכוח בין
חברים אוכלן לא היה להם לכעוס אחד על השני אבל כאן ר' אלעזר
הוא תלמידו, והיה צריך לומר דבר הלכה מפיו דווקא!

נכנס לפניו רבי יעקב בר אידי בשביל לפייסו, אמר ליה: כתוב
בפסוק "כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן
עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה", וכי על כל
דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה? אלא יהושע
יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא, אף ר' אלעזר
תלמידך יושב ודורש סתם והכל יודעין כי שלך היא.

נתפייס רבי יוחנן ואמר לרבי אמי ולרבי אסי: מפני מה אי
אתם יודעין לפייס כבן אידי חברינו.

שואלת הגמרא: ורבי יוחנן מאי טעמא קפיד כולי האי? דאמר
רב יהודה אמר רב מאי דכתיב אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו
לאדם לגור בשני עולמים אלא אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא
רבנו של עולם יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפיו בעוה"ז דאמר
רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל ת"ח שאומרים דבר שמועה
מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר אמר ר' יצחק בן זעירא
ואיתימא שמעון נזירא מאי קראה וחכך כיון הטוב הולך לדודי
למישרים דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים מה כומר של ענבים
כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף תלמידי חכמים כיון
שאומרים דבר שמועה מפייהם בעוה"ז שפתותיהם דובבות בקבר:

ובפרט שאמרו חז"ל (אבות ו, ו; מגילה טו סע"א, חולין קד: נדה יט:)
שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. ונאמר במדרש
תנחומא (במדבר סימן כב): "כל מי שאינו אומר דבר משל תורה בשם
אומרו- שעליו הכתוב אומר אל תגזל דל כי דל הוא, וכל האומר דבר
בשם אומרו- זוכה שיגאלו ישראל על ידו". והרב מג"א (סימן קנו סק"ב)
כתב שעובר בלאו, אך העיר עליו הנודע ביהודה (מה"ת א"ח סימן כ)
שאין מקור בחז"ל לאיסור.

עוד מצינו במכות (ה:): שהיתה אשה אחת שהביאה עדים בכדי
שיעידו עבורה. והוכחשה עדותם, ונמצאה שקר, והיינו, כשבית דין
חקרום על עדותם, הכחישו איש את רעהו בפרטים. שוב הביאה כת

שניה של עדים וגם הם אישיתקור ובטלה עדותם. אזלה, אייתי סהדי אחריני, כת שלישית, דלא אישיתקור.

אמר ריש לקיש: אין לקבל את עדותם, כיון שהוחזקה אשה זו להביא עדי שקר.

אמר לו רבי אלעזר: אם היא הוחזקה לחזר ולהביא עדי שקר, וכי כל ישראל מי הוחזקו לשמוע לה ולשקר, ואיך נחזיק את העדים שבאו בפעם השלישית כשקרנים, ולמה לא נקבל עדותם?!

ממשיכה הגמרא: פעם אחרת ישבו רבי אלעזר וריש לקיש קמיה דרבי יוחנן. בא מעשה שכזה לפנייהם.

אמר ריש לקיש: הוחזקה זו להביא עדי שקר, ולא נקבל עדותן.

אמר לו רבי יוחנן: אם הוחזקה זו להביא עדי שקר, כל ישראל מי הוחזקו להעיד עדות שקר? וכטענת רבי אלעזר לעיל.

החזיר ריש לקיש פניו לרבי אלעזר, והסתכל בו בישות - בפנים זועפות, לפי שהבין מלשוננו של רבי יוחנן, שממנו שמע רבי אלעזר טענה זו, ולא אמרה לו בשמו.

אמר ליה ריש לקיש לרבי אלעזר: שמעת מילי מבר נפחא, היינו מרבי יוחנן, ולא אמרת לי משמיה?!

כתב הריטב"א: שיש לבאר הטעם שלא אמר רבי אלעזר בשם רבי יוחנן, כי אולי אמר כך עוד לפני ששמע מרבי יוחנן. ועוד, שלא חשש להזכיר כל דבר בשם רבי יוחנן רבו, שהכל ידעו שדבריו הם דברי רבו, כדאיתא ביבמות (צו:).

והערוך לנר (מכות שם) הקשה, שהלא ביבמות כבר התנצל רבי יוחנן והודה לרבי אלעזר שיכול לעשות כך כיון שהוא תלמידו, ומדוע קצף עליו ריש לקיש? ותיירץ, שלא ידע מכך ריש לקיש וחשב שסתם לא אומר דבר בשם אומרו ולכן העיר לו.

אלא שיש לשאול על דברי הגמרא הזו מהגמרא בב"מ (פד:). שריש לקיש היה חברותא של רבי יוחנן ולאחר שרבי יוחנן הקפיד על ריש לקיש והוא נפטר כתוצאה מכך: נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש, והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא. אמרו רבנן: מאן ליזיל ליתביה לדעתיה - ניזיל רבי אלעזר בן פדת, דמחדידין שמעתתיה. אזל יתיב קמיה, כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן אמר ליה: תניא דמסייעא לך. אמר: את כבר לקישא? בר לקישא, כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא. ואת אמרת תניא דמסייע לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא? הוה קא אזיל וקרע מאניה, וקא בכי ואמר: היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוה קא צוח עד דשף דעתיה מיניה. בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה.

נמצינו למדים מהגמרא בב"מ שבחרו ברבי אלעזר שישמש חברותא ראויה לרבי יוחנן, אבל לכאורה אם היה תלמידו של רבי יוחנן והיה מקפיד לומר רק מה ששמע מרבו, כיצד יכול היה לשמש חברותא לרבי יוחנן הרי חברותא צריך להוסיף על מה ששומע?

ונראה לבאר זאת בהקדם:

הגמרא בסוכה (כח:). מביאה: ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה, שתיים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם לא שמעתי... אמרו לו: כל דברך אינן אלא מפי השמועה? אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי מימי לא קדמני אדם בבית המדרש... ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא קדמו אדם בבית המדרש... ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכפורים וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו.

ממקור זה עולה, שרבי אליעזר אומר את כל דבריו רק מפי השמועה ששמע מרבו. הוא אינו מתיימר לענות על כל השאלות

ששאלו אותו בהלכות סוכה, על אף היותו מגדולי הדור. אין לו אלא מה ששמע מרבותיו.

מקור דומה, אך עם שאלות אחרות, נמצא בגמרא במסכת יומא (סו:), בענין שעיר המשתלח: "שאלו את רבי אליעזר חלה מהו שירכיבהו על כתפו? אמר להם יכול הוא להרכיב אני ואתם. חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר? אמר להם אהא בשלום אני ואתם. דחפו ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו? אמר להם (שופטים ה', ל"א) "כן יאבדו כל אויביך ה'". וחכמים אומרים: חלה מרכיבו על כתפו, חלה משלחו ישלחנו ביד אחר, דחפו ולא מת ירד אחריו וימיתנו... לא מפני שהפליגן בדברים אלא מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם."

מקור נוסף המעיד על מגמה זו, ועוסק באותו עניין מצוי בגמרא במסכת ברכות (כז:). כך נאמר שם: "ותניא רבי אליעזר אומר: המתפלל אחורי רבו... והחולק על ישיבתו של רבו, והאומר דבר שלא שמע מפי רבו - גורם לשכינה שתסתלק מישראל!"

כאן רבי אליעזר חריף אף יותר. אין זו רק מידת חסידות, לא לומר דברים שלא שמע מפי רבו, כמו ששמע מהגמרא במסכת סוכה. אלא יש כאן עבירה חמורה, הגורמת לשכינה שתסתלק מישראל.

אולם צריך עיון ממה ששנינו באבות דרבי נתן (פרק ו') שם מובא המעשה כעין מה שהזכרנו בתחילה בשם פרקי דרבי אליעזר אלא שם נאמר: "אותו היום נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי ברבי אליעזר, ואמר לו פתח ודרוש. אמר לו: איני יכול לפתוח. דחק עליו, ודחקוהו התלמידים, עמד ופתח, ודרש בדברים שלא שמעתן אוזן מעולם."

ונראה לבאר על פי מה שכתב בהקדמת ספר שיבולי הלקט, דחבר אחד שאל את בעל התוס' ר"ד: איך יעלה איש להשיב על דברי הגאונים הראשונים ז"ל, אשר ליבם פתוח כפתחו של אולם? והשיב עליו במשל... מי צופה יותר מרחוק הננס או הענק? הוי אומר הענק, שענינו עומדות במקום גבוה מאוד מעיני הננס. ואם תרכיב הננס בצוואר הענק מי רואה יותר רחוק? הוי אומר הננס... כן אנו ננסים רוכבים על צווארי הענקים. מפני שראינו חכמתם ואנחנו מעמיקים, ומכח חכמתם חכמנו לומר כל מה שאנו אומרים ולא שאנו גדולים מהם. ע"כ.

לפי זה יש לתרץ בענין רבי אליעזר שמצד אחד הקפיד לומר רק מה ששמע מרבו, אבל מצד שני גם אמר דברים חדשים שלא שמעתם אוזן מעולם, אבל אותם דברים היו בנויים ומבוססים רק על תורת רבו כ"ננס על גבי ענק".

כך גם יש לומר בענין רבי אלעזר בן פדת, שבאמת היה תלמידו של רבי יוחנן אבל יכול היה גם לשמש כ'חברותא' לרבי יוחנן, וזאת על ידי שהיה מוסיף על דברי רבו אבל על פי היסודות שקיבל מרבו רבי יוחנן וכנסס על גבי ענק.

קו "אור הגאולה" דברי חיזוק, תורה ומוסר להפיץ את אור הגאולה

מספר המערכת 0796065479

שלוחה 2 - שיעורי הרב איתי בן אהרון